Nakað um lutir, sum gjørdir eru í Føroyum úr horni

Bjarni Niclasen †

Tá ið eitthvørt amboð skal gerast til brúks, er tað fyrsta, ið um ræður, ráevni, sum dugir til endamálið. Í Føroyum hava í mongum førum horn komið væl við, bæði neytahorn og seyðahorn. Her hava horn verið nýtt til mangt; tað sama man hava verið í londunum rundan um okkum, t. d. verður sagt frá spónum, drykkjuhornum, krúthornum, snúshornum og mongum øðrum bæði úr Íslandi og frá Norðurskotsku oyggjunum.

Neytahorn.

Her í Føroyum hava neytahorn verið nýtt til spønir, drykkjuhorn, hólkar, kambar, krúthorn, snúshorn, skreythorn, blóðkoppar, lyklaskelti og knappar.

At gera hornspønir var ikki hvørs mans føri, men summir vóru spónasmiðir burturav næstan. Spønir vóru altíð gjørdir úr neytahorni. Hornið varð klovið oman eftir miðjuni, ytri bogin av horninum varð nýttur til spón, og hin varð nýttur til skóhorn. Tá ið ytri parturin var toliliga væl hampaður, varð hann kókaður og settur í spenni í einum spónalag, sum vit síggja á 1. mynd. Spónalagið varð klemmað saman við eini held, sum vit síggja á somu mynd og á mynd 2. Tá ið nú hornið er kalt, verður tað tikið úr aftur spónalagnum sum ein ráur spónur. Hann verður síðan snøggaður, so hann fær sítt rætta skap. Tá ið hornið er kólnað eftir kóking og forming, heldur tað skapið, tað hevur fingið, meðan tað var heitt. Tá ið spónurin er gjørdur liðugur og hevur fingið sítt

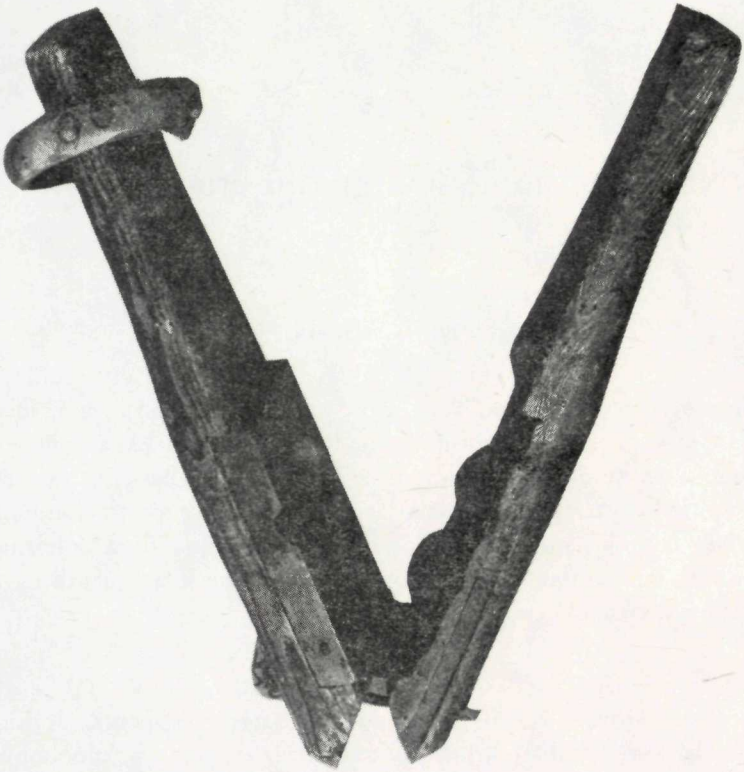

1. mynd.

rætta snið, verður hann gjørdur skínandi blankur. Tað verður gjørt á henda hátt við øllum, ið gjørt verður úr neytahorni:

Fyrst verður pussað við sandpappíri, til ongar skøvur síggjast eftir knívi, sag ella øðrum. Síðan verður pimpsteinur tikin upp í ein vátan ullintan klút, og pussað verður við hesum, til einki tekin sæst til sandpappírið. Tá verður aftur tikin ein ullintur, vátur klútur við trækolsmølvi og pussað verður við tí, til hornið er skyggjandi blankt og hevur fingið sín natúrliga lit. Til endans verður tikin ein vátur línklútur við grønsápu og einum sindri av wienarkálki; pussað verður við tí, til hornið er skínandi blankt, og tá heldur tað glansin og litin til allar tíðir.

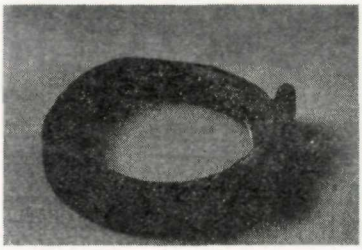

2. mynd.

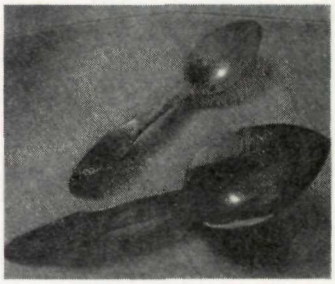

3. mynd.

Hesir spønir vóru bæði nýttir til at súpa allan súpimat og til at røra í krússum við. Tað vóru gjørdir bæði smáir spønir og stórir, tespønir og súpispønir. 3. mynd.

Hinum partinum av horninum, tí við minna boganum, ið nýttur varð til skóhorn, tørvaði ikki nógva viðgerð, uttan hann skuldi snøggast, tí hann hevði sín rætta form frammanundan. Skóhornið skuldi eisini skyggjast líka sum spónurin. Eitt slíkt skóhorn var sjálvandi at finna í hvørjum húsi, tá ið svartaskógvar vóru komnir í nýtslu.

Drykkjuhorn vóru eisini gjørd úr neytahorni. Tey høvdu ymiskt snið. Stundum var tað bert eitt horn, sum var skorið tvørturav sum ein kubbi við hóskandi hædd, og ein træbotnur varð settur undir. Eisini kundi hornið vera gjørt meiri prýðiligt, har tvey horn vóru nýtt, so at annað var stættur undir hinum, ið so var nýtt til at skeinkja uppí. Stættur og steyp vóru hildin saman við einum hólki, sum var festur í stættin við eini skrúvu; síðan varð steypið smoygt niður í hólkin, so at alt til samans var í javnvág, hvørt steypið var tómt ella fult. Sí 4. mynd.

Horn vórðu eisini nýtt sum hólkar um slíðrar. Slíðrarnir vóru gjørdir úr tveimum holaðum trælutum, og hólkarnir, tveir, tríggir ella fleiri vórðu settir um slíðrapartarnar til at halda teimum saman, sum vit síggja á 5. mynd. Hetta vóru bæði sterk og vøkur bond um slíðrar. Eisini hava neytahorn verið nýtt til hólkar um leypsstuðlar, so teir skuldu ikki klovna ella slítast upp í nakka. Hetta kundi vera bæði á ovara enda og niðara, men tó mest á niðara endanum.

4. mynd.

Neytahorn vórðu eisini brúkt til kambar, bæði grovkambar, tættkambar og prýðiskambar. Tá varð hornið fyrst flatað og evnað til; síðan varð tað sett í eitt kambalag, og tindarnir vórðu sagaðir út við fínari kambasag. Hesir kambar vóru sera nýtiligir og prýðiligir, men tá ið nýtt tilfar fanst, sum var lættari og skjótari at arbeiða við, vísti tað seg at vera ov torført og dýrt at gera kambarnar úr horni. Kamb síggja vit á 6. mynd.

Tá ið krút fór at verða vanligt til nýtslu í byrsur, vórðu eisini horn nýtt at goyma krútið í. Hesi horn nevndust krúthorn. Tey vóru heil neytahorn, har sum ein træbotnur varð settur í tann tjúkkara endan, og gjøgnum tann endan varð krútið latið í hornið. Í tí klænra endanum var eitt lítið hol við einum tøppi í til at lata krútið úr aftur horninum niður í byrsumúlan. Hetta horn høvdu menn stundum í reim um herðarnar, tá ið teir fóru at skjóta.

Snúshornið (7. mynd) er ógvuliga líkt krúthorninum. Hetta nýttu menn til at goyma snús í. Føroyingar hava ikki snúsað so nógv

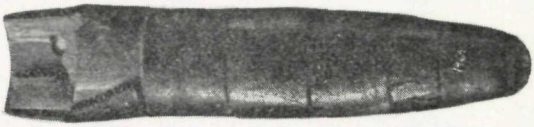

5. mynd.

í fornum døgum, og teir hava helst lært tað av Íslendingum, og haðani man helst hugskotið til snúshorn vera komið. Hesi horn vóru ofta væl pyntað við siseleringum og væl pussað. Snúshornið var gjarna minni enn krúthornið, tí tað var ætlað til at hava í lummanum, men tað hevði sama snið, hóast tað ofta var gjørt heldur flatari. Sí 8. mynd.

Á 8. mynd síggja vit blóðkoppar. Teir hava helst verið nógv í brúki í Føroyum, tí tað finnast so mangir á Føroya Fornminnissavni. Teir vóru nýttir til at taka fólki av blóði við, og tað var gjørt til at lekja ymsar sjúkur. Kopparnir vóru gjørdir av klæna endanum á neytshorni. Allarytsti endin var kubbaður av, so at eitt lítið hol var í øðrum endanum og eitt størri í hinum. Koppurin varð settur á húðina, har sum blóðið skuldi takast. Sogið varð úr klæna endanum so mikið, at har kom ein ljósur ringur eftir koppinum. Skorið varð við onkrum hvøssum mitt inni í hesum ringi, so tað blóðgaði; síðan varð koppurin settur aftur á aftur á sama stað, og sogið varð úr klæna endanum, so undirtrýst varð í koppinum. Síðan varð ein roðlepi smoygdur varisliga við tunguni út yvir holið. Koppurin stóð so á, til hann var fullur og datt frá av sær sjálvum.

Á skrínum og skápum eru lás, sum stundum hava horn til skelti um lyklarholið, og tað er ólíka vakrari enn tey vanligu messingar-

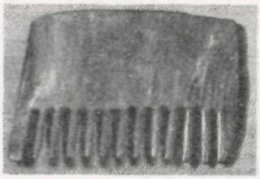

6. mynd.

7. mynd.

skeltini, sum altíð skulu vera væl pussað, um tey skulu líkjast nøkrum.Tað tørvar als ikki við hornskeltum, tí tey halda glansin allar sínar dagar.

Eisini hava neytahorn verið nýtt til knappar, tí tað hava verið tíðir, tá ið knappar gjørdir í útlondum fingust ikki til keyps ella vóru ov dýrir at keypa. Tað hevur tá verið ein góð hjálp at fáa smíðað sær knappar sjálvur, tá ið tilfarið kortini var fyri hond.

Veðrahorn og veðurlambshorn.

Tá ið eitthvørt skal nýtast til amboð, og tað skal vera sterkt, so er veðrahorn óføra gott tilfar. Tað hevur verið nýtt bæði til heldir og rakkar. Tá ið ein skal binda eina byrði, stendur nógv á, meðan saman verður drigið bæði í langsnarinum og tvørsnarinum. Tá er heldin úr horni góð at hava. Heldin varð eisini nýtt til rakka; hon var bundin í ránna á bátssegli og smoygd niður yvir mastrina, soleiðis at seglið skuldi ikki fara út frá mastrini, tá ið tað varð heysað ella lækkað. Varð seglið tikið heilt frá og rullað saman, varð rakkin loystur frá ránni. Rakkin virkar sum mastrarband á skipssegli.

Heldir verða gjørdar soleiðis: Hornið verður fyrst sagað til, so tað er toluliga skøffiligt. Í tann breiðara endan verður gjørt eitt avlangt hol, og á hin endan verður gjørdur ein tappur, sum gongur ígjøgnum holið. Á tappinum er eitt móthak, soleiðis at tappurin sleppur ikki úr aftur, tá ið hann er fallin í holið. Horn er vanliga ógvuliga hart og stívt at arbeiða við, men verður tað kókað, er tað rættiliga lætt at benda, sum ein vil. Tá ið hornið hevur kókað eina løtu, verður tappurin stungin í holið, so ein ringur er komin burturúr. Heldin verður síðani sett í spenni, so hon verður rund. Soleiðis skal hon standa, til hon er heilt køld. Tá kann hon takast úr aftur

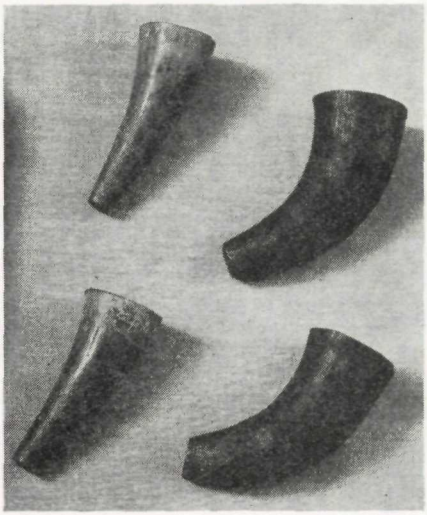

8. mynd.

spenninum, og hon heldur tað skap, hon fekk, meðan hon var heit. Síðan kann heldin snøggast við knívi, til hon er vøkur á útsjónd. Heldin missir ikki form sín uttan so, at hon verður heitað upp aftur. Rakkin er eisini ein held, og hann verður gjørdur á sama hátt.

Úr veðurlambshorni kunnu eisini gerast slíkar heldir. Tær vóru nógv nýttar fyrr av smádreingjum, sum ikki tørvaði at hava so sterkar heldir, tí teir megnaðu ikki at draga byrðina so fast. Nú á døgum verða tær eisini nýttar av konufólki til armband. Tað er vorðin ein móti at nýta slík armbond, tí tað er úr heilt natúrligum tilfari. Slíkt armband er eisini rættiligt prýði, tað er minst líka tekkiligt, sum hevði tað verið úr gulli ella silvri.

Eisini verða veðrahorn nýtt til stangarhorn á fleygastong (mynd 9) ella fyglingarstong, tí tey skulu eisini vera sterk. Stangarhornið er gjørt úr innaru útsíðuni á veðrahorninum. Tað hevur eitt avlangt hol í miðjuni; ein tappur á endanum á stongini verður smoygdur út í hetta holið. Úti ímóti báðum endunum á horninum eru hol, sum stangararmarnir skulu ganga ígjøgnum. Síðani verða armarnir bundnir aftur at stongini longri niðri, soleiðis at teir gleiva nakað

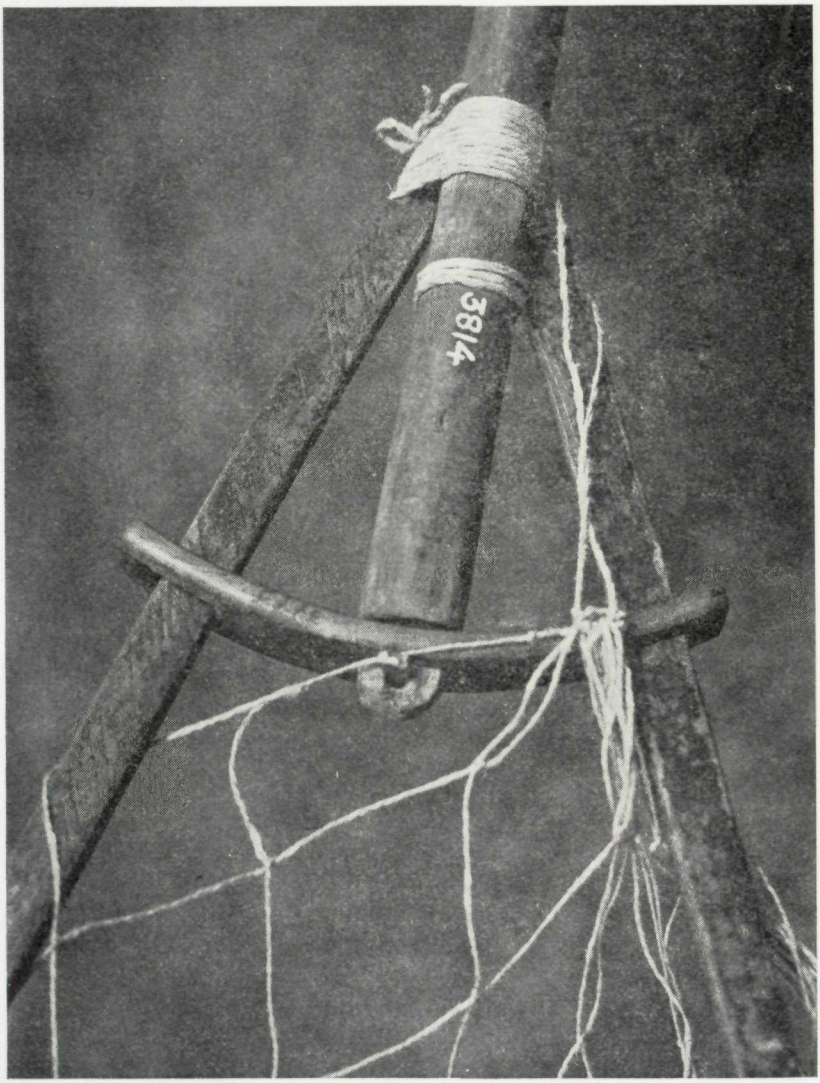

9. mynd.

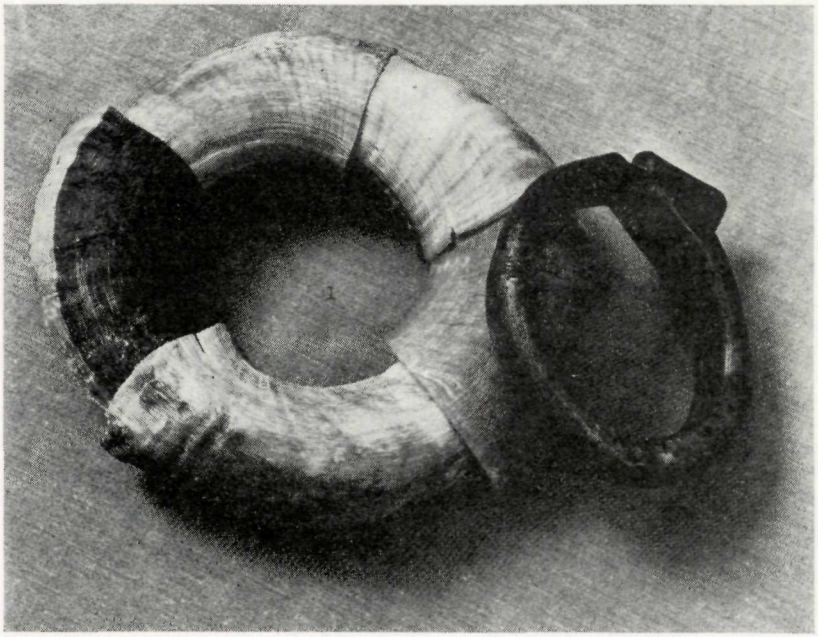

10. mynd.

hvør frá øðrum, so teir saman við netinum skapa ein glúp til at fanga fugl í. Stangarhorn er ógvuliga sterkt og skal eisini halda til nógv, tí nógv stendur á, tá ið stongin verður nýtt.

Eisini vórðu horn nógv nýtt at spæla við hjá børnum. Tey spældu javnan við horn, sum vóru heilt ótilgjørd; men tey kundu eisini gera sær hornaklingrur. Ein hornaklingra er sett saman av 4—5 veðurlambshornum soleiðis, at stikulin á einum horni verður settur inn í opna endan á einum øðrum horni, so ein ringur verður gjørdur á henda hátt. Til at fáa hornaklingruna saman, so hon verður rættiliga føst, er best at verma hornini fyrst, áðrenn saman verður sett. Tá ið tey so kólna aftur, halda tey tað runda skapið. 10. mynd. Skemtiligt var mangan at spæla við hornaklingrur; tað galt um at hava eina, sum rann beint og skjótt.

Børn, ið ikki fingu nóg nógva mjólk frá mammuni, fingu neytamjólk úr koppi, ið var gjørdur av horni, helst einum stórum veður-

lambshorni. So mikið var skorið av stiklinum, at eitt hol so vítt sum gásafjøður var í endanum. Í hetta hol varð sett fjøður við rótendanum úteftir. Lítið hol varð sett á fjaðrarbotnin, so at barnið soleiðis fekk sogið mjólk úr koppinum. Klædnaskeyti ella rað varð vavt um fjøðrina uttan fyri hornið og bundið fast við bandi í eina skoru í horninum. Hetta var nýtt í staðin fyri fløskuna.

Í seinnu tíðum havi eg sað menn gjørt lampustættar úr horni. Tá verður hornið sett við opinum uppeftir og boganum niður. Lampusporið verður stoytt við gipsi fast niður í opið. Leidningurin gongur inn gjøgnum botnin á horninum. Her havi eg bara sað nýtt veðrahorn.

Tuflur, ið vóru gjørdar við træbotni, hildu ikki langar tíðir, tí botnurin sleitst skjótt upp. Tað galt tí um at hava okkurt slitsterkt undir botninum. Tá hava teir evnað sær hornplátur til at leggja uppundir. Hesar hornplátur vóru ógvuliga sterkar í sliti, men eitt ilt var við teimum: tuflurnar vóru ógvuliga hálar at ganga í í frosti og kava.

Føroyingar hava gjøgnum tíðirnar havt nógv gagn av hornum, bæði av neytahornum og seyðahornum til ráevni. Seyðahornini hava tað við sær, at tey kunnu ikki blankast og pussast sum neytahornini, tí tað er ov bleytt tilfar í teimum til tess. Skulu seyðahorn síggja so væl út sum møguligt, skulu tey vaskast væl við grønsápu í køldum vatni og síðan blankast við litleysum skókremi. Tað tykist at vera tað frægasta blankievni til seyðahorn. Tey eru ov opin til at kunna skyggjast sum neytahorn.

SUMMARY

Cow's horn and sheep's horn have been widely used in the Faroe Islands as a raw material for various tools and objects, such as spoons, combs, buttons, drinking horns, powder horns, keyhole plates etc. This article deals with the craftsmanship required for treating the raw material and shaping the various objects, all of which are mentioned in the article.